

Grochowski, Maciej

Struktura semantyczna decyzji - próba interpretacji

In: *Otázky slovanské syntaxe. IV/1, Sborník symposia Aktualizační (pragmatické) složky výpovědi v slovanských jazycích, Brno 6.-9. září 1976, část první*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1979, pp. 47-51

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121556>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MACIEJ GROCHOWSKI (Warszawa)

STRUKTURA SEMANTYCZNA DECYZJI — PRÓBA INTERPRETACJI

1. Problem podejmowania decyzji jest przedmiotem badań różnych dziedzin nauk społeczno-ekonomicznych, psychologicznych, matematycznych, a w szczególności należy do zakresu zainteresowań takich nauk ergologicznych, jak: prakseologia, teoria decyzji i teoria gier.¹

Celem tego szkicu jest próba semantycznej interpretacji pojęcia decyzji. Analiza taka jest przeprowadzana w sposób zupełnie niezależny od kierunków poszukiwań dyscyplin zajmujących się szczególnie rozwiązywaniem problemów decyzyjnych, aczkolwiek intuicje językowe na temat niektórych składników semantycznych decyzji znajdują częściowo potwierdzenie w interpretacjach tego pojęcia w teorii decyzji. Przede wszystkim każde decydowanie jest działaniem wynikającym z dokonanego wyboru, zależnym od woli człowieka podejmującego decyzję bez względu na to, czy jest ona słuszna, sensowna, umotywowana, przemyślana i jakie wywołuje konsekwencje.

Opis pragmatycznego aspektu decyzji zmierzający do analizy wyrażenia *decyduje* jako performatywu² wymaga przede wszystkim, jak się wydaje, zdania sprawy z istoty znaczenia samego pojęcia decyzji najpierw w sposób niezależny od opisu jego funkcjonowania na tle teorii aktów mowy. W celu zrealizowania tego postulatu proponuje się tu eksplikację semantyczną wyrażenia (*zdecydować*).

Czasownik *zdecydować* jest orzekany o osobie, może być on także użyty wtórnie w odniesieniu do zdarzeń — konsekwencji działania osoby lub w stosunku do charakteryzującej ją własności, por. np.:

- *Wypowiedź przewodniczącego zdecydowała o opinii komisji.*
- *Jego działalność propagandowa zdecydowała o wynikach wyborów.*
- *Uroda Marii zdecydowała o jej sukcesie na festiwalu piosenki.*

Taki sens czasownika *zdecydować* można byłoby określić w przybliżeniu za pomocą synonimów *rozstrzygnąć*, *przesądzić*, *zaważyć*, wymaga on odrębnego opisu, poprzedzonego analizą *zdecydować* orzekanego o osobie; w tym artykule użycia takie (traktowane roboczo jako wtórne) nie są interpretowane.

¹ O pojęciu decyzji w prakseologii i teorii decyzji zob. np. W. Marciszewski, *Poradnik dla niezdecydowanych*, Wrocław 1974.

² Zob. J. L. Austin, *How to Do Things with Words*, ed. J. O. Urmson, New York 1965.

2.1. Wstępne obserwacje semantyczne pojęcia decyzji sugerują, że jego składnikami są m. in. wybór, wola i świadomość.

Jeżeli np. Piotr zdecydował się na pracę w redakcji, to znaczy, że wybrał taką pracę, a jeżeli Jan zdecydował, że spędzi urlop nad morzem, to znaczy, że wybrał morze jako miejsce urlopu.

Każdy wybór jako działanie stanowi konsekwencję istnienia alternatywnych możliwości, wie o tym człowiek dokonujący wyboru i chce, by urzeczywistniła się jedna z tych możliwości. W wyrażeniu *wybierać* mieszczą się takie składniki semantyczne, jak: możliwość, alternatywa, wiedza, chcenie i powodowanie, por.

Piotr wybiera wyjazd do matki. = Piotr wie o tym, że może chcieć wyjechać do matki albo robić co innego i chce wyjechać do matki.

Jan spośród różnych książek wybiera ten kryminał. = Jan wie o tym, że może chcieć ten kryminał albo inne książki i chce ten kryminał.

Wstępnie można byłoby wyeksplikować wyrażenie *wybierać* w sposób następujący:

X wybiera y spośród $v = x$ wie o tym, że może chcieć spowodować y albo z (należące do v), i x chce spowodować y .

Zmienna x oznacza osobę, v — „ogół” możliwości, człony alternatywy są reprezentowane przez symbole y, z .

Trzy spośród pięciu składników semantycznych wyboru wymagają dalszych eksplikacji, a mianowicie możliwość, alternatywa i powodowanie. W myśl propozycji A. Wierzbickiej możliwość należałoby wyjaśniać za pomocą implikacji i wyrażenia *chcę*.³ Dwa inne składniki wyboru traktuję jako elementarne i nie-definiowalne: wyrażenie *chcieć* — za Wierzbicką⁴ i wyrażenie *wiedzieć* — zgodnie z sugestiami A. Bogusławskiego.⁵

2.2. Wola — hipotetyczny składnik decyzji — jest własnością człowieka, bywa zwykle orzekana o osobie za pomocą wyrażen typu: *wolą x-a jest, żeby stało się A; x ma (taką) wolę, żeby stało się A*.

Jeżeli ktoś ma jakąś wolę, to wydaje się, że zawsze ma wolę, by zaistniał określony, a nie dowolny stan rzeczy: o człowieku, który akceptowałby każdy spośród możliwych stanów rzeczy, nie dałoby się orzec w sposób sensowny wyrażenia *ma wolę*. Każdy, kto ma wolę, by coś się stało, ma zarazem wolę, by coś innego równie możliwego się nie stało, a zatem dokonuje wyboru. Jeżeli np. Piotr ma taką wolę, by jego córka została nauczycielką, to Piotr wybierając dla córki zawód nauczycielki, nie chce, by miała ona jakkolwiek inny zawód. Wydaje się więc, że między wyrażeniami *wola* i *dokonany wybór* zachodzi relacja ekwiwalencji semantycznej, wynika stąd następująca propozycja eksplikacji:

x ma wolę, by stało się $A = x$ wybrał, by stało się A .

W związku z tym skoro wyrażenie *wybrać* jest składnikiem semantycznym *zdecydować*, to i wyrażenie *mieć wolę* mieści się w *zdecydować*.

³ A. Wierzbicka, *Kocha lubi szanuje*. Medytacje semantyczne, Warszawa 1971, s. 169, 251.

⁴ A. Wierzbicka, *Semantic Primitives*, Frankfurt/M. 1972.

⁵ Propozycja przedstawiona na jednym z seminariów (1976).

2.3. Działanie świadome jest postępowaniem, któremu towarzyszy zdawanie sobie sprawy z wykonywanych czynów. Wierzbicka proponowała eksplikować świadomość jako wiedzę o sobie.⁶ W myśl tej propozycji świadomość należałoby uznać za składnik wyboru. Potwierdzeniem tej tezy jest sprzeczność, jaka powstaje w wyniku próby przeciwstawienia eksplikacji wyboru i świadomości, por.

*Kowalski wybrał pracę w drukarni, ale zrobił to nieświadomie. = *Kowalski wiedział o tym, że może chcieć pracować w drukarni albo, że może chcieć robić co innego i zechciał pracować w drukarni, ale zrobił to nie wiedząc o tym, że to zrobił.

Skoro świadomość jest składnikiem wyboru, to zgodnie z poprzednimi sugestiami mieści się także w pojęciu decyzji.

3.1. Wierzbicka przed kilkoma laty proponowała uznać oprócz wyboru także myślenie za drugi podstawowy komponent semantyczny decyzji;⁷ myślenie o tym, co wybrać, poprzedzało sam wybór, było traktowane przez podejmującego decyzję jako przesłanka: „Zdecydował się na wyjazd = 1. myślał o tym, jak ma postąpić; 2. wybrał wyjazd.“ Zgodnie z sugestiami Wierzbickiej próbowałem eksplikować decyzję w jednej z poprzednich prac⁸ za pomocą wyboru i myślenia.

Hipoteza, że każde decydowanie zawiera myślenie o tym, jak postąpić (co wybrać), wydaje się jednak niesłuszna. Niewątpliwie jeśli ktoś podejmuje decyzję w jakiejś istotnej sprawie i robi to w sposób sensowny, to zastanawia się, jak postąpić, rozważa argumenty przemawiające za takim lub innym wyborem. Związek między znaczeniami wyrażen *zdecydować* i *myśleć o tym, jak (czy)...* z pewnością istnieje, ale nie jest oparty na implikacji. Próba przeciwstawienia tych wyrażen nie wywołuje sprzeczności, por. np.:

Zdecydowałem się na wyjazd, ale nie myślałem przedtem o tym, czy mam tak postąpić.

Fakt ten potwierdzają obserwacje użycia wyrażen, przekonujące o możliwości istnienia decyzji podejmowanych spontanicznie, bez rozważań,⁹ nie poprzedzonych myśleniem.

3.2. Bardzo złożona struktura semantyczna wyrażenia *myśleć o tym, jak (czy)...* nie pozwala na to, by można było znaleźć uzasadnienie „wpisania“ jej do znaczenia wyrażenia *zdecydować*. Jeżeli np. Jan myśli o tym, czy dostanie stypendium, to Jan jest świadom tego, że nie wie, czy dostanie, czy nie dostanie stypendium, ale chce wiedzieć. W tym celu, żeby o tym wiedzieć, Jan coś robi. To, co robi i jak robi, jest istotą myślenia. Należy przypuszczać, że Jan przyjmuje pewne hipotezy, z których wynika, że dostanie stypendium i, że odrzuca inne hipotezy, z których wynika, że nie dostanie stypendium.

Takie „operacje“ (sformułowane tu w sposób schematyczny, uproszczony)

⁶ A. Wierzbicka, *Dociekania semantyczne*, Wrocław 1969, s. 28.

⁷ A. Wierzbicka, *Kocha lubi szanuje*, op. cit., s. 189.

⁸ M. Grochowski, *O pojęciu celu (rozważania semantyczne)*, Studia gramatyczne I, Wrocław 1977.

⁹ Na temat wyrażen dotyczących działania z rozważaniem i bez rozważenia zob. m. in. J. L. Austin, *Three Ways of Spilling Ink*, Philosophical Papers, ed. J. O. Urmson, G. J. Warnock, London 1970, s. 272–287.

przeprowadza, jak się wydaje, każdy, kto myśli o tym, czy coś się stanie, myśli, jak ma postąpić, rozważa,¹⁰ zastanawia się nad czymś.

W znaczeniu wyrażenia *myśleć o tym, czy (jak)...* „założone“ są więc takie komponenty, jak świadomość własnej niewiedzy o czymś (co jest właśnie przedmiotem myślenia) oraz chcenie uzyskania tej wiedzy, będące celem działania. Te komponenty pozwalają na odróżnienie tego wyrażenia od wyrażenia o zupełnie odmiennym statusie, a mianowicie *myśleć (o tym,) że...* (np. *Myślę, że ten pomysł jest dobry.*), które wyklucza niewiedzę. Samo myślenie o czymś jest działaniem, które można byłoby prawdopodobnie wyjaśnić (w sposób uproszczony) za pomocą kontrfaktycznych okresów warunkowych: jeżeliby przyjąć pewne sądy, to stanie się *A*, a jeżeliby je odrzucić, to nie stanie się *A*.

Wstępna próba eksplikacji badanego wyrażenia prowadzi do następującego tymczasowego rezultatu:

X myśli o tym, czy $SP = X$ wie o sobie, że *x* nie wie, czy *SP*, czy *S* nie-*P*, i w tym celu, by wiedzieć, czy *SP*, *x* zakłada: jeżeliby przyjąć pewne sądy, to *SP*, jeżeliby ich nie przyjąć, to *S* nie-*P*.

3.3. Pobieżna konfrontacja wyrażenia *zdecydować* ze wstępną eksplikacją *myślenia o tym, czy* potwierdza sformułowaną wyżej hipotezę, że próba przecistawienia tych wyrażeń nie prowadzi do sprzeczności:

Zdecydowałem się na wyjazd, ale w tym celu, by wiedzieć, czy wyjechać, czy nie wyjechać, nie zakładałem: jeżeliby było tak a tak, to wyjadę, a jeżeliby było inaczej, to nie wyjadę.

Za hipotezą, że *myślenie o tym, czy...* nie jest składnikiem semantycznym decyzji przemawia także dodatkowy argument: skoro myślenie jest działaniem celowym i skoro decyzja (jak stwierdzono w wyniku wcześniejszych badań)¹¹ jest komponentem działania celowego, to myślenie nie może być zawarte w decyzji. Gdyby tak było, to znaczy, gdyby w każdej decyzji było myślenie, to między decyzją i myśleniem musiałaby zachodzić relacja ekwiwalencji (bo w każdym myśleniu jest decyzja), a fałszywość takiej hipotezy jest oczywista.

4.1. Z dotychczasowych rozważań wynika, że podstawowym składnikiem wyrażenia *zdecydować* jest *wybrać*. Powstaje w związku z tym pytanie, co oprócz wyboru mieści się jeszcze w decyzji?

Analizowane tu podstawowe znaczenie wyrażenia *decyzja* jest tożsame, jak się wydaje, ze znaczeniem wyrażenia *postanowienie*. Por. np.:

Pracował nad tym dłużej niż zdecydował (postanowił).

Piotr zdecydował (postanowił), że jego córka wyjedzie na obóz.

Różnice między użytymi w tym samym znaczeniu leksemami *zdecydować* i *postanowić* dotyczą ich łączliwości syntaktycznej; nie ma np. możliwości użycia wyrażenia *postanowić* z konstrukcją o postaci *na + acc.*; por.:

Zdecydowała (postanowiła), że będzie pisać pamiętnik.

Zdecydowała się na pisanie pamiętnika.

Wierzbička porównując *postanowienie* z *zamiarem* dochodzi do wniosku, że *postanowienie* jest bardziej stanowcze, bezapelacyjne, a *zamiar* bardziej

¹⁰ Należy przypuszczać, że sens wyrażenia *rozważać* dałoby się eksplikować za pomocą *myśleć*, może np. tak: *rozważać coś = myśleć o czymś, chcąc zacząć wiedzieć o tym*. W tym samym kierunku zmierza definicja G. W. Leibniza (*Tablice definicji*, Słownik i semantyka, Wrocław 1975, s. 69): „rozważać, dociekać – jest to myśleć o czymś, starając się poznać to.“

¹¹ M. Grochowski, op. cit.

refleksyjny.¹² Postanowienie nie przywołuje myśli o ewentualnych przeszkodach, które mogłyby uniemożliwić jego realizację, zamiar takie myśli dopuszcza. Wydaje się, że dla decyzji (tak jak i dla postanowienia) charakterystyczna jest stanowczość wyboru, której ekwiwalentem mogłoby być wyrażenie: *nie chcę, żeby było inaczej*. Własności tej nie da się przypisać, jak się wydaje, wyrażeniu *mieć wolę*.

4.2. W świetle przedstawionych rozważań można byłoby zaproponować następującą próbną eksplikację semantyczną wyrażenia *zdecydować*:

X zdecydował o y -u p (że y p) = x wiedział o tym, że może chcieć spowodować, że y p albo, że może chcieć spowodować, że y q ; x zechciał spowodować, że y p i x nie chciał, żeby stało się inaczej.

Z formuły tej wynika, że predykat *zdecydować* jest trójargumentowy. Osobowość pierwszego argumentu jest presuponowana w dowolnym zdaniu z tym predykatem, o czym przekonuje sprzeczność powstająca w wyniku próby przeciwstawienia, por. np.:

*Wiśniewska zdecydowała, że Kowalski ożeni się z Marią, ale Wiśniewska nie jest osobą.

Z faktu, że x jest osobą (w podanej formule) zdaje także w pełni sprawę interpretacja wyrażenia *wybrać*. Trzeci argument predykatu *zdecydować* [p] jest wyrażeniem predykatywnym odnoszącym się do drugiego argumentu tego predykatu. Drugi argument [y] może reprezentować zarówno obiekt, jak i wyrażenie predykatywne.

W wyniku zastosowania do analizy zdań przykładowych proponowanej formuły eksplikacyjnej wyrażenia *zdecydować* można byłoby uzyskać następujące eksplikacje:

Kowalski zdecydował, że konferencja będzie we środę. = Kowalski wiedział o tym, że może chcieć spowodować, że konferencja będzie we środę albo, że może chcieć spowodować, że konferencja będzie kiedy indziej; zechciał spowodować, że konferencja będzie we środę i nie chciał, żeby stało się inaczej.

Kowalski zdecydował, że Jan wyjedzie do Warszawy. = Kowalski wiedział o tym, że może chcieć spowodować, że Jan wyjedzie do Warszawy albo, że może chcieć spowodować, że Jan będzie robić co innego; zechciał spowodować, że Jan wyjedzie do Warszawy i nie chciał, żeby stało się inaczej.

Przedstawione w tym szkicu rozważania prowadzą do ogólnego hipotetycznego wniosku: decyzja należy do klasy świadomych ludzkich działań, motywowanych wolą; elementarnymi (niedefiniowanymi) wyrażeniami służącymi do ich wyjaśniania są *wiedzieć* i *chcieć*.

¹² A. Wierzbicka, *Kocha lubi szanuje*, op. cit., s. 188–189.

